

Polaarsete küsipartiklite ja funktsionaalsete markerite homofoonia – semantiline kaart

Mari Aigro

Department of Theoretical and Applied Linguistics

1

Homofoonia

Polaarsed küsimusmarkerid on samakõlalised ...

Homofoonia

Polaarsed küsimusmarkerid on samakõlalised ...

Disjunktsioonimarkeriga (eraldav rinnastus, „või“)	26 keelt
Eitusmarkeriga	17 keelt

Homofoonia

Polaarsed küsimusmarkerid on samakõlalised ...

Disjunktsioonimarkeriga (eraldav rinnastus, „või“)	26 keelt
Eitusmarkeriga	17 keelt
Konjuktsioonimarkeriga (ühendav rinnastus, „ja“)	Metslang et al 2011, 2017

Homofoonia

Polaarsed küsimusmarkerid on samakõlalised ...

Disjunktsioonimarkeriga (eraldav rinnastus, „või“)	26 keelt
Eitusmarkeriga	17 keelt
Konjuktsioonimarkeriga (ühendav rinnastus, „ja“)	Metslang et al 2011, 2017
Teised markerid: • Tingimusmarkerid • Pronoomenid (<i>which</i>) • ?	Metslang jt. 2011, 2017 König ja Siemund 2007

Bencini 2003, Jayaseelan 2008, Bailey 2013, König & Siemund 2007, jne

Uuring

Põhiküsimused:

- Diakrooniline või sünkrooniline?
- Miks on küsipartiklid homofoonsed just nende markeritega?
- Mis põhjustab nende grammatiseerumist?

Hüpoteesid:

- Diakrooniline, homofoonia kajastab allikaid
- Polaarsed küsisõnad grammatiseeruvad polaarsest markeritest

Homofoonia eesti keeles

Üldküsimus

Kas sa tahad kooki?

Üldküsimus

Sa tahad kooki **või**?

Disjunktsioon

Ma tahan **kas** kooki **või** kohvi

Homofoonia eesti keeles

Üldküsimus

Kas sa tahad kooki?

Üldküsimus

Sa tahad kooki **või**?

Disjunktsioon

Ma tahan **kas** kooki **või** kohvi

Üldküsimus

Ega sa (ei) taha kooki?

Eitav ühendav rinnastus (*rejection*)

Ma ei taha ei kooki **ega** kohvi

1. Diakrooniline versus sünkrooniline

Sünkroonilised teooriad

- Jayaseelan 2008: Küsioperaator = disjunktsioonioperaator.
Polaarne küsisõna = selle operaatori realisatsioon.
Disjunktsioonimarker = realisatsiooni koopia.
- Bailey 2013: Lauselõpulised küsisõnad VO keeltes = disjunktsioonimarkerid, mille teine fraas on kustunud. Marker ainult tundub keele rääkijatele olevat küsisõna.

1. Diakrooniline versus sünkrooniline

Sünkroonilised teooriad

- Jayaseelan 2008: Küsimusoperaator = disjunktsioonioperaator.
Polaarne küsisõna = selle operaatori realisatsioon.
Disjunktsioonimarker = realisatsiooni koopia.
- Bailey 2013: Lauselõpulised küsisõnad VO keeltes = disjunktsioonimarkerid, mille teine fraas on kustunud. Marker ainult tundub keele rääkijatele olevat küsisõna.

Probleemid

- Aga teised homofoonsed markerid? Poolikult grammatikaliseerunud markerid?
- Lause alguses ja lõpus ilmuvad küsisõnad erinevates leksikaalsetes kategooriates

1. Diakrooniline versus sünkrooniline

Diakroonilised teooriad:

- Bencini 2003: ainult diakrooniline lähenemine selgitab, miks lauselõpuline polaarne küsisõna võib eksisteerida VO keeltes.
- Metslang, Pajusalu, Habicht 2011, 2017: diakrooniline lähenemine selgitab, miks polaarsetel küsisõnadel on arvukalt allikaid.

1. Diakrooniline versus sünkrooniline

Vahevormid: Poola keele czy

Czy Julia chce naleśniki?

Q Julia tahab pannkooke?

„Kas Julia tahab pannkooke?“

Chcesz naleśniki czy kanapkę?

Tahad pannkooke või võileiba?

„Tahad sa pannkooke või võileiba?“

1. Diakrooniline versus sünkrooniline

Vahevormid: Poola keele *czy*

Chcesz naleśniki   **albo**   kanapkę

Tahan pannkooke   või   võileiba

„Ma tahan pannkooke või võileiba.“

1. Diakrooniline versus sünkrooniline

Vahevormid: Poola keele *czy*

Chcesz naleśniki   **albo**   kanapkę

Tahan pannkooke   või   võileiba

„Ma tahan pannkooke või võileiba.“

1. Mitte sünkrooniline

2. Disjunktsioonimarkerid alternatiivküsimustes on oluline element disjunktsiooni ja polaarseste küsimuste vahelise grammatiseerumisahela mõistmisel.

2. Miks just need allikad?

Eesti keele polaarseste küsipartiklite allikad

Marker	Positsioon	Allikas
Kas	Lause algus	kahs („ka“, fookusmarker)

2. Miks just need allikad?

Eesti keele polaarseste küsipartiklite allikad

Marker	Positsioon	Allikas
Kas	Lause algus	kahs („ka“, fookusmarker)
Või	Lause lõpp	või (disjunktsioonimarker)

2. Miks just need allikad?

Eesti keele polaarseste küsipartiklite allikad

Marker	Positsioon	Allikas
Kas	Lause algus	kahs („ka“, fookusmarker)
Või	Lause lõpp	või (disjunktsioonimarker)
Eks (ajalooline)	Lause algus (küsijätk)	ei-ko-s (eitusmarker + küsimarker)

2. Miks just need allikad?

Eesti keele polaarseste küsipartiklite allikad

Marker	Positsioon	Allikas
Kas	Lause algus	kahs („ka“, fookusmarker)
Või	Lause lõpp	või (disjunktsioonimarker)
Eks (ajalooline)	Lause algus (küsijätk)	ei-ko-s (eitusmarker + küsimarker)
Ega	Lause algus	ei kahs („ei ka, eitusmarker + fookusmarker)

2. Miks just need allikad?

Eesti keele polaarseste küsipartiklite allikad

Marker	Positsioon	Allikas
Kas	Lause algus	kahs („ka“, fookusmarker)
Või	Lause lõpp	või (disjunktsioonimarker)
Eks (ajalooline)	Lause algus (küsijätk)	ei-ko-s (eitusmarker + küsimarker)
Ega	Lause algus	ei kahs („ei ka, eitusmarker + fookusmarker)
Ju/jo	Lause algus	Ju/jo (fookusmarker)

2. Miks just need allikad?

	Negatiivne	Neutraalne	Positiivne
Interrogatiiv	Eituslembesed polaarsed küsimarkid	Neutraalsed polaarsed küsimarkid	Jaatuslembesed polaarsed küsimarkid
Mitte- interrogatiiv	Eitav koordinatsioon Kõik eitusmarkerid	Disjunktsioon Evidentsiaalsus- markerid	Konjuktsioon Jaatusmarkerid Fookusmarkerid Komitatiiv

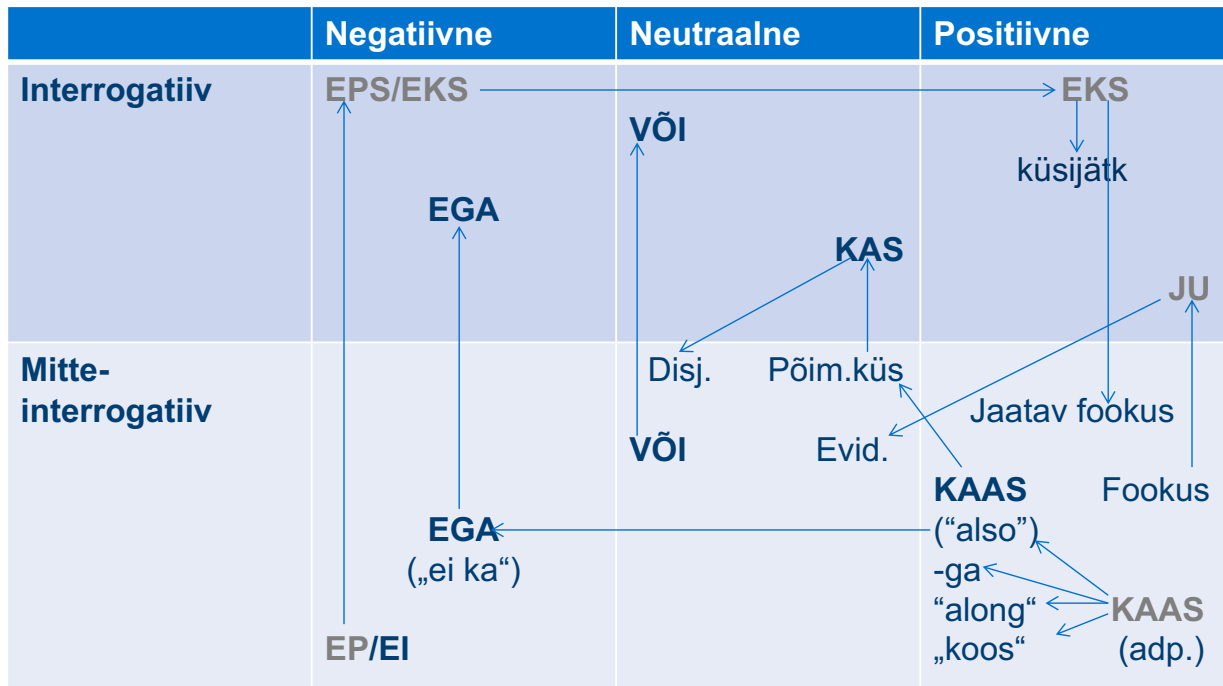
2. Miks just need allikad?

	Negatiivne	Neutraalne	Positiivne
Interrogatiiv	EGA	VÕI KAS	EKS JU
Mitte-interrogatiiv			

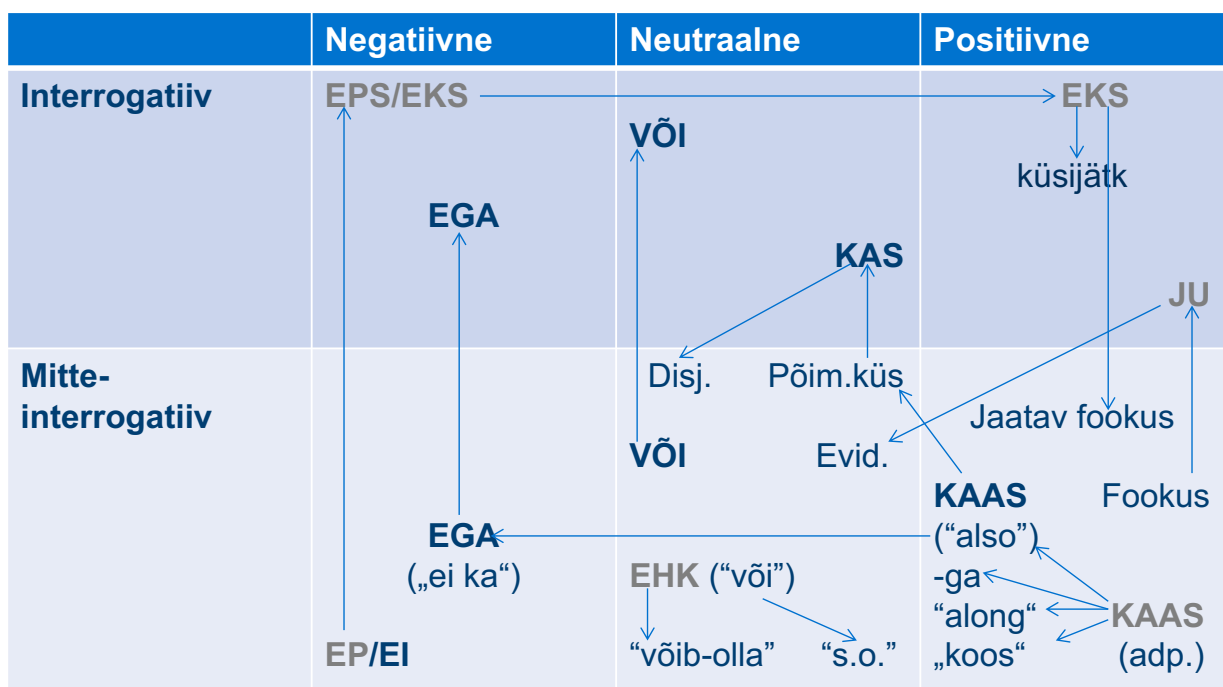
2. Miks just need allikad?

	Negatiivne	Neutraalne	Positiivne
Interrogatiiv	EPS/EKS EGA	VÕI KAS	EKS JU
Mitte-interrogatiiv	EP/EI EGA („ei ka“)	VÕI Põim.küs	KAAS ("also") -ga "along" „koos“ FOOKUS FOOKUS KAAS (adp.)

2. Miks just need allikad?

2. Miks just need allikad?

2. Miks just need allikad?

(Vettpidav) spekulatsioon:

- Polaarsed küsipartiklid paistavad otsivat allikaid juba endaga süntaktiliselt ja semantiliselt seotud ruumist. Seda ruumi võib nimetada ka „polaarsusruumiks“.
- Kõik polaarsusruumis asuvad markerid, sh. polaarsed sidesõnad, fookusmarkerid, eitus- ning jaatusmarkerid jt, on reanalüüsi suhtes n.ö „saadaval“.
- See ei välista teiste allikate esinemist, sest diakroonilist süntaksit ei valitse looduseadused – mudel väljendab vaid teatud markerite palju kõrgemat küsisõnaks grammatiseerumise tõenäosust.

2. Miks just need allikad? Süntaks vahendab

Süntaktiline positsioon ei selgita nähtust. Kui markerit hakatakse kasutama uues positsioonis, nt lause alguses, ei vii see muutus veel markeri küsisõnaks grammatiseerumiseni.

- *Kaas* (“ka”) hakkas esinema lause alguses 17. sajandil
- *Ja* hakkas samuti esinema lause alguses 17. sajandil

2. Miks just need allikad? Süntaks vahendab

Miks tekkis üldküsimusmarker fookussõnast *kahs* (“ka”) ning mitte konjuktsioonisõnast *ja*, kui viimane esineb lause alguses sagedamini?

Tekst	„kaks“ lause algul	„ja“ lause algul
1600	0	0
1600-1606	0	2152
1622	0	0
1630	0	597
1632	104	627
1632-1649	52	404
1662-1667	462	402

VAKK. Sagedus miljoni sõna kohta.

2. Miks just need allikad? Süntaks vahendab

Miks tekkis üldküsimusmarker fookussõnast *kahs* (“ka”) ning mitte konjuktsioonisõnast *ja*, kui viimane esineb lause alguses sagedamini?

Tekst	„kaks“ lause algul	„ja“ lause algul
1600	0	0
1600-1606	0	2152
1622	0	0
1630	0	597
1632	104	627
1632-1649	52	404
1662-1667	462	402

Sest:

“Kahs”:
Üheksa erinevat ja
samaaegset
grammatiseerumis-
protsessi

“Ja”:
Üks protsess –
saksa keelest
laenamine

VAKK. Sagedus miljoni sõna kohta.

2. Miks just need allikad? Lisafaktorid

Semantiline kaart kirjeldab üldist, „bioloogilist“ tõenäosust.

Lisafaktorid, mis määravad konkreetse markeri reanalüüsi ning tingivad mudelisisese ebasümmeetria:

1. Lüngad markeri mõistmisel – käimasolevate reanalüüsiprotsesside arv

2. Miks just need allikad? Lisafaktorid

Semantiline kaart kirjeldab üldist, „bioloogilist“ tõenäosust.

Lisafaktorid, mis määravad konkreetse markeri reanalüüsi ning tingivad mudelisisese ebasümmeetria:

1. Lüngad markeri mõistmisel – käimasolevate reanalüüsiprotsesside arv
2. Neutraalse Mitte-interrogatiivse kaardisektsiooni orgaaniline lähedus küsipartiklitele
  - a) Mõlemad väljendavad *irrealist*
  - b) Disjunktsioon kõige levinum üldküsisõna allikas
  - c) See tundub olevat kategooria, kuhu polaarsed küsisõnad edasi grammatiseeruvad

2. Miks just need allikad? Lisafaktorid

Semantiline kaart kirjeldab üldist, „bioloogilist“ tõenäosust.

Lisafaktorid, mis määravad konkreetse markeri reanalüüsi ning tingivad mudelisisese ebasümmeetria:

1. Lüngad markeri mõistmisel – käimasolevate reanalüüsiprotsesside arv
2. Neutraalse Mitte-interrogatiivse kaardisektsiooni orgaaniline lähedus küsipartiklitele
  - a) Mõlemad väljendavad *irrealist*
  - b) Disjunktsioon kõige levinum üldküsisõna allikas
  - c) See tundub olevat kategooria, kuhu polaarsed küsisõnad edasi grammatiseeruvad
3. Kontakt – kas „kas“ eeskujuks on saksa *ob*?

Kokkuvõte

1. Homofooniat põhjendab diakrooniline lähenemine.
2. Üldküsisõnadeks muutuvate markerite hulga homogeensust selgitab asjaolu, et kandidaadile kehtivad ranged semantilised eeldused:
  - a. Kui marker ei väljenda polaarsust, on see väga ebatõenäoline polaarse küsisõna kandidaat
  - b. Tõenäosust tõstavad veelgi lisafaktorid, sh käimasolevate reanalüüsiprotsesside arv, keelekontakt, jne
  - c. Neutraalne Mitte-Interrogatiivne kaardisektsioon (disjunktsioon, evidentsiaalsus) on tugevamalt küsipartiklitega seotud, sest väljendab samuti *irrealist*. Seega on ka selle sektsiooni markerid sagedamini üldküsisõnade allikaks.

Edasised suunad

1. „Interrogatiivse ruumi“ anatoomia
  - a) Kas polaarsed küsimused ja alternatiivküsimused võivad üksteist asendada? Jaapani ja eesti keele näide.
  - b) Kas võiks läbi viia tüpoloogilise uuringu „Disjunktsioonimarker ja polaarne küsipartikkel – sama või erinev markeering?“ (Analoog: „Komitatiiv ja konjuktsioonimarker – sama või erinev?“)
2. Lauselõpulised funktsionaalsed markerid – miks nii levinud?
3. Semantika olulisus funktsionaalsete klasside grammatiseerumisel – kas esineb ka teiste kõrge grammatiseerumise kategooriate puhul?

Täna!

Suur tänu käesoleva uurimuse toetamise eest:
Estonian Student Foundation in the USA
UK Philological Society
Estonian-Revelia Academic Fund

mari.aigro@ut.ee